

3. Кон И.С. Многоликое одиночество: (Психол. исслед.) / И.С. Кон // Знание сила. – 1986. – №12. – С. 42.
4. Корчагина С.Г. Психология одиночества: [учебное пособие] / С.Г. Корчагина. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2008. – 228 с.
5. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д.А. Леонтьев. – [2-е, испр. изд.]. – М.: Смысл, 2003. – 487 с.
6. Леонтьев Д.А. Экзистенциальный смысл одиночества / Д.А. Леонтьев // Экзистенциальная традиция: Философия, психология, психотерапия. – 2011. – № 2. – С. 101-108.
7. Пепло Л.Э. Одиночество и самооценка / Л.Э. Пепло и др. // Лабиринты одиночества / Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1989. — С. 169-191.
8. Рубинштейн К. Опыт одиночества / К. Рубинштейн и Ф.Шейвер // Лабиринты одиночества / Пер. с англ. — М.: Прогресс, 1989. – С. 275-300.
9. Столяренко Л.Д. Основы психологии: [учеб. пособие] /Л.Д. Столяренко. – Ростов н/Д: Феникс, 2005.
10. Тест-опитувальник "Діагностика екзистенційних ресурсів особистості" / І. В. Бринза, О. Ю. Рязанцева. – № 34302 від 29.07.2010.
11. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл. – М.: Прогресс, 1990. – 336 с.
12. Ялом И. Экзистенциальная психотерапия / И. Ялом. – М.: Класс, 1999. – 589 с.

Подано до редакції 13.03.13

УДК: 378.147

В. А. Гузенко, Ю. В. Тодорцева

ПСИХОЛОГІЧНА ДІАГНОСТИКА ДЛЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ: РОЛЬ, МІСЦЕ, ПРОБЛЕМИ ТА СПЕЦИФІКА ВИКЛАДАННЯ

Стаття присвячена проблематиці викладання психологічної діагностики майбутнім фахівцям з соціальної роботи. Описано основні завдання дисципліни та вимоги до практичних навичок студентів, показано зв'язок психологічної діагностики з іншими дисциплінами у навчальному плані студентів спеціальності «Соціальна робота». Висвітлено та обґрунтовано базові теоретичні та практичні блоки.

Ключові слова: психологічна діагностика, соціальна робота, фахівець, вища освіта, організація навчальної діяльності, тестова компетентність.

Актуальність дослідження. За останнє десятиліття теорія психологічної діагностики зробила великий крок уперед. Розвиток психодіагностики сприяє дослідженням в інших галузях психології, оскільки вона займається розробкою необхідного для досліджень інструментарію. Ситуація, коли психодіагностика підживлювалась нелегально використовуваними зарубіжними методиками, що залишались без відповіді на питання про їх відповідність психометричним вимогам, змінюється у сторону покращення. На зміну адаптованим закордонним методикам приходять вітчизняні, які відповідають сучасним теоретичним досягненням, вимогам практики та розроблені за канонами психометрики.

Проте, поряд з проблемою розробки та адаптації тестів, існують інші, не менш гострі. Так, в Україні досить широко поширені тести, на які не має авторських прав. Проблема погіршує вільний доступ до психодіагностичних методик в мережі Інтернет. Багато сайтів пропонує, чомусь безкоштовно, перелік закордонних методик та методик, розроблених ще впродовж існування СРСР, про адаптацію яких нічого невідомо, а про авторські права тим паче. Крім того, при порівнянні тестів, опублікованих на подібних сайтах, одразу ж стикаєшся з відсутністю адекватної інструкції, наявністю помилок або перевертеними й спотвореними формулюваннями запитань і завдань, помилками у процедурі оцінки та інтерпретації даних. Про-

блему загострює безконтрольне та непрофесійне, некоректне використання «психологами-самозванцями» (і, нажаль, особами з психологічною освітою) психодіагностичних методів, що призводить до важких негативних наслідків: від упередженого ставлення до дитини на основі необ'єктивної психологічної характеристики, яка ґрунтувалась лише на інтерпретації одного малюнку, до серйозного травмування особистості. Це, в свою чергу, призводить до зниження довіри до представників професії психолог і професійного інструментарію.

На думку Л.Ф. Бурлачука, необхідно створити тестову інфраструктуру, що має на увазі появу не тільки сертифікованих користувачів і тестів, курсів підвищення кваліфікації, а й відповідних видавництв, які несуть повну відповідальність за продукцію, що випускається, і діють відповідно до законів про авторські права [1].

Іншою проблемою є професійний нігілізм психологів по відношенню до методик та тестів. Адже можна використовувати, що завгодно і ніким це не контролюється, крім совісті дослідника. Крім того, в жодному вищому навчальному закладі України, що займається підготовкою психологів, відсутні бібліотеки тестів. У Вищих закладах США такі бібліотеки зазвичай нараховують багато сотень методик, з якими студенти можуть познайомитися і попрацювати. Основна причина того, що така ситуація зберігалась досить

довго, полягає в тому, що багато десятиліть у радянській психології, наступниками якої, так чи інакше, ми є, формувалося негативне ставлення до тестів. Крім того, як розробка нової методики, так і адаптація закордонної, потребує значних інтелектуальних та фінансових витрат.

Одним із шляхів вирішення зазначених проблем є виховання психологічної культури та високої професійної компетентності користувачів психодіагностичних методик. І мова йде не тільки про спеціалістів – психологів та психометристів, а й про спеціалістів суміжних спеціальностей: вчителів, соціальних працівників, медиків тощо.

Метою статті є узагальнення досвіду викладання психологічної діагностики студентам спеціальності «Соціальна робота».

Стаття присвячена висвітленню особливостей та специфіки викладання психологічної діагностики для студентів спеціальності «Соціальна робота», а також логіці будови курсу із зазначеної дисципліни.

Основна частина. Знання з курсу «Психодіагностика» є фундаментом інших психологічних знань, необхідних фахівцю за спеціалізацією «Соціальна робота» для виявлення та вивчення індивідуально-психологічних і індивідуально-психофізичних особливостей людини, а також більш глибокого розуміння спеціальних галузей психодіагностики, пов'язаних з подальшою професійною роботою. Вивчення даного курсу має важливе значення і для формування світогляду студентів. В процесі викладання психологічна діагностика представлена як галузь людської культури, і, водночас, як гуманітарна наука і практична діяльність.

Знайомство майбутніх соціальних працівників з основними тестовими методиками, що активно використовує сучасна психологія, ознайомлення їх з технікою проведення психодіагностичного дослідження, естетичними принципами діяльності практичного психолога, основними етапами конструювання тесту, допоможуть розвинути у майбутніх фахівців навички діалогічного проблемного мислення, уміння проводити багаторівневий аналіз особистості та її проблем, давати оцінку ефективності роботи з клієнтом в процесі та по її завершенню. Однією з найважливіших задач при вивченні дисципліни є формування у студентів психологічного мислення, психологічної культури, глибокого розуміння взаємозв'язку психічних властивостей і поведінки, законів та понять психодіагностики.

Основні завдання вивчення дисципліни полягають:

- у вивченні психодіагностики як наукової системи, побудованої на дослідженні та розробці методів розпізнавання та виміру індивідуально-психологічних особливостей людини, в розкритті внутрішніх зв'язків предмету психодіагностики;
- у формуванні орієнтації на постановку індивідуального діагнозу і формулювання прогнозу розвитку визначених особистісних якостей, розкритті природи психіки, свідомості, особистості та діяльності;
- в розумінні специфічності методик та використан-

ні тестів як діагностичного способу оцінки особистості.

Підґрунтям побудови логіки курсу, з одного боку, були дидактичні принципи «єдності теорії та практики», «етапності становлення спеціаліста», прийом індукції, та, з іншого боку, вимоги до знань та вмінь соціального працівника, прикладне значення отриманих навичок у майбутній професійній діяльності.

У рамках вивчення дисципліни «Психологічна діагностика» студенти повинні добути знань щодо історії вітчизняної та зарубіжної психодіагностики; особливостей загальних вимог до методик та їх користувачів; ознайомитись з класифікацією тестів та найпоширенішими помилками їх інтерпретації; основними етапами психодіагностичного процесу та конструювання тесту; вимогами до психометричної підготовки психолога; особливостями проведення масового психологічного дослідження.

Відповідно до практичних професійних завдань соціального працівника визначено перелік навичок та вмінь, які необхідно сформувати у студентів, що навчаються за спеціальністю «Соціальна робота»:

- користуватися психодіагностичними методами різної складності та організації стимульного матеріалу;
- формулювати психодіагностичний діагноз та оформлювати його залежно від ситуації експертизи або ситуації клієнта;
- підбирати психодіагностичні методики залежно від діагностичного випадку;
- організовувати та проводити масове психологічне обстеження, оформлювати та структурувати отримані результати, робити кількісний та якісний аналіз отриманих даних.

В межах індивідуального становлення особистості майбутнього спеціаліста провідні науковці вирізняють такі етапи:

- а) входження (зустріч з професією, усвідомлення специфіки професійної праці, переживання перших вражень від обраної професії, спеціальності та ін.);
- б) аналітичний пошук (організація діяльності й спілкування, подолання труднощів, що виникли, активізація професійно-ціннісних орієнтацій, домінування мотивів навчальної роботи і майбутньої професійної роботи);
- в) утвердження (нагромадження досвіду професійних дій) [3, с. 41].

Саме поступовим переходом від етапу до етапу в професійній підготовці студентів закріплюється їхня позиція щодо самих себе, якій властива потреба в особистісному зростанні, нетрадиційному виконанні професійних функцій, стійкому інтересі до професійного самовдосконалення.

Модернізація професійної підготовки у ВНЗ неможлива без оновлення її структурних елементів, серед яких важлива роль відводиться: особистісно-гуманітарній орієнтації навчальної інформації, змісту освіти; системному баченню професійної діяльності; педагогічному діагностуванню й педагогічному моніторингу; становленню активної професійної позиції і

творчого стилю діяльності; формуванню рефлексивної і комунікативної культури; засвоєнню методики творчої роботи та інноваційної діяльності; розвиткові професійних здібностей, а також оволодінню мистецтвом менеджменту й маркетингу. Таким чином, реорганізація структурного і змістового компонента професійної підготовки студентів у вищій школі передбачає пошук нових підходів до організації навчальної роботи.

Якщо спробувати об'єднати усі ознаки, за якими можна віднести педагогічний досвід до передового, то виникне достатньо широкий їх комплекс, представлений у працях В.І. Загвязінського та І.К. Журавлева:

- 1) актуальність та перспективність;
- 2) новизна у постановці цілей, відборі змісту, виборі засобів і форм організації педагогічного процесу;
- 3) відповідність основним положенням сучасних соціальних наук;
- 4) усталеність і стабільність досягнення позитивних результатів;
- 5) можливість творчого застосування досвіду в певних умовах, його розповсюдження на інші об'єкти;
- 6) оптимальне витрачання сил, засобів та часу педагогів і учнів для досягнення позитивних результатів;
- 7) створення цілісної системи всебічного розвитку особистості студента;
- 8) відкриття нових педагогічних фактів і явищ, а також створення нових педагогічних цінностей [6, с.35].

Робоча та навчальна програми з дисципліни курсу «Психологічна діагностика» враховує вищезазначені критерії впровадження інноваційного педагогічного досвіду, оскільки під час проектування навчально-виховного процесу виникає необхідність співвідносити цілі з опрацюванням компонентів навчальної діяльності і виокремлювати на цій основі відповідні групи операційних цілей.

Логічну структуру першого, індивідуально-особистісного каналу цілеформування можна уявити у вигляді ланцюжка, кільцями якого стають: зміст свідомості діючого суб'єкта (студента), знання, ідеали, система оцінок, а також спроможності особистості визначати місце навчального матеріалу з окремої теми в реалізації перспективних цілей професійної підготовки і самозабезпечення пізнавальної мотивації навчальної діяльності. Структуру другого, кваліфікаційно-технологічного каналу цілеформування, створюють фактори переконання студента про предмет діяльності, засоби цілесвідчення, а також спроможності особистості розв'язувати суперечності між конкретним матеріалом і запропонованими у програмі цілями, здатність до самостійного формування, віддзеркалювання предмета навчального пізнання. Отже, щоб навчальні заняття у ВНЗ ефективно реалізовували освітні, розвиваючі та виховні функції, треба під час проектування занять співвідносити всебічний аналіз навчального матеріалу з покомпонентним формуванням навчально-пізнавальної діяльності студентів, і відповідно до цього обирати й сполучати методи і прийоми навчання [2, с.74].

Логіка і структура курсу «Психологічна діагнос-

тика» для соціальних працівників побудована на послідовному та сумісному засвоєнні теоретичних знань та практичних навичок. Аналіз існуючих програм та навчальних посібників, їх позитивних сторін та недоліків, дозволив скласти програму вивчення психологічної діагностики, яка максимально враховує вимоги до базових психодіагностичних та психометричних знань користувача-сумісника (соціального працівника), актуальні можливості студентів щодо засвоєння теоретичного матеріалу, вимоги щодо їх практичних навичок.

Дисципліна складається з таких інформаційних теоретичних блоків:

- вступ до курсу «психологічна діагностика»;
- психодіагностичний процес і загальні вимоги до методик та їх користувачів;
- індивідуальна психодіагностика;
- психодіагностика в масовому обстеженні;
- психометричні основи психодіагностики.

Виховні можливості вищої школи багато в чому підвищують евристичний та діалогічний види навчання. Реалізуючи їх, викладач за допомогою запитань і міркувань допомагає студентам знайти власне рішення навчального завдання, переорієнтувати навчальну діяльність на часткове відтворення послідовності роздуму за допомогою пошуку і відкриття пізнавальної проблеми. У ході діалогу й розв'язання пізнавальної проблеми проектується нове знання з опорою на особистий досвід студента й відповідні дидактичні технології. Саме тому у процесі викладання майбутнім соціальним працівникам курсу «Психологічна діагностика», ми дотримуємося принципу єдності теорії і практики як одного з найважливіших методологічних принципів психолого-педагогічного дослідження. Як відомо, практика – це критерій істинності того чи іншого теоретичного положення. Теорія, що не базується на практиці, є безплідною та марною. Теорія має за мету проложити шлях практиці. У свою чергу, практика, що не спрямована (націлена) науковою теоретичною базою, страждає стихійністю, відсутністю певної цілеспрямованості, малою ефективністю. Розвиток практичних навичок студентів у межах вивчаємої ними дисципліни, тісно пов'язаний з теоретичними досягненнями. Без глибокого та всебічного аналізу практичної діяльності майбутніх спеціалістів неможливо прокласти ефективні шляхи удосконалення освітніх процесів у вищих закладах. Тому практика стала підґрунтям для формування програми викладання дисципліни.

Блок практичних занять, розроблений нами, сприяє формуванню навичок роботи з психодіагностичними методами різних типів та різної складності, плануванню та організації психодіагностичного обстеження залежно від запитів практики. Курс передбачає самостійну роботу, яка постійно повинна виконуватися студентами. Серед видів самостійної роботи можуть бути наступні: домашня підготовка з теоретичного матеріалу; оформлення мануалу психодіагностичної методики, яка була предметом вивчення на практи-

чному занятті; оформлення протоколів психологічної діагностики, які повинні містити дані про опитуваного, кількісні результати, отримані після проведення психодіагностичної методики та їх інтерпретацію.

На початковому етапі практичної частини дисципліни студенти засвоюють загальні етичні принципи психодіагностичного обстеження. Засвоєння провідного правила професійного кодексу – «не завдай шкоди», поступово сприяє усвідомленому використанню психодіагностичних методик. Наступним кроком є знайомство з психодіагностичними методиками різного характеру, процедури проведення та стимулюючого матеріалу, напрацювання навичок роботи з ними, написання інтерпретації результатів.

Важливим етапом практичної підготовки є робота з кейсами, які відображають життєві та професійні ситуації різного характеру та складності. Студенти напрацьовують навички підбору психодіагностичних методик залежно від ситуації «клієнта» та «експертизи» та розширюють власну тестову компетентність і обізнаність. Контроль знань студентів здійснюється на кожному занятті. Групи кейсів для практичних занять з курсу сформовані за такими галузями як: психологічна діагностика в освітньому процесі, психологічна діагностика у сімейному консультуванні та психологічна діагностика у сфері профорієнтація та профвідбору. Аналіз та обговорення кейсів в групі, а також самостійне опрацювання, дозволяють сформувати системне мислення в роботі з професійними ситуаціями. Крім того, такий варіативний підхід дає можливість не тільки оцінити власний потенціал і знайти рішення проблеми, але й глибше ознайомитись з психодіагностичним інструментарієм, нестандартними інноваційними технологіями. Також, зазначені «проблемні сфери» (освіта, сім'я, професійне консультування) знаходять своє подальше використання у наступних дисциплінах, що викладаються на старших курсах. Так, знання, отримані в процесі аналізу кейсів за освітньою темою, орієнтовані на дисципліни «Психологічне консультування», «Соціальна педагогіка». Аналіз кейсів за тематикою сімейного консультування орієнтований на такі дисципліни, як «Робота з різними категоріями населення: соціальна робота з сім'ями та дітьми», «Психологічне консультування», «Пренатальна психологія». Набір кейсів, присвячений професійній діяльності та професійному консультуванню, орієнтований на такі дисципліни: «Кадровий менеджмент», «Організаційне консультування», «Професійна кар'єра соціального працівника».

У процесі проведення практичних занять з курсу «Психодіагностика» для майбутніх соціальних працівників ми користуємось прийомом індукції, який пов'язаний з узагальненням результатів спостережень та експериментів, а також прямуванням думки від одиничного до загального. В індукції дані досвіду підводять до загального, індуцирують його. Оскільки досвід завжди нескінченний і неповний, то індуктивні висновки зазвичай мають проблематичний характер.

Проте, на наш погляд, спосіб міркувань від окремих фактів до загальних висновків, від практики до теорії, дозволяє навчити майбутніх спеціалістів орієнтуватись і гідно діяти в сучасних соціокультурних і соціо-професійних ситуаціях, сприяє розв'язанню суперечностей навчального процесу, досягненню гармонії між навчанням і викладанням. Озброюючи студентів знаннями, уміннями і навичками, необхідними для розв'язання професійних завдань, ми розвиваємо їхню активність, самостійність, ініціативу, творчість, стимулюємо емоційно-вольову сферу.

Робота з різними психодіагностичними методиками дозволяє сформулювати уявлення про всі їх складові та сформувати базу для прикладів, на яку далі викладач може спиратися при викладанні психометричних основ (вони є останнім предметом для вивчення). Ми свідомо «галузеву діагностику» поставили поперед вивчення психометрики. Оскільки психологічна діагностика викладається на другому курсі, студенти виявляються не обізнаними у методах математичної статистики. Отже, такі поняття як: «шкала», «середнє квадратичне відхилення», «фактор» тощо, є важкими для сприйняття, розуміння та засвоєння. Тут на допомогу приходять саме практичний досвід, набутий студентами на початковому етапі вивчення дисципліни.

Знайомство з психометричними основами психологічної діагностики дозволяє остаточно сформувати тестову компетентність майбутніх соціальних працівників, достатню та необхідну для їхньої практичної діяльності.

Окрема увага приділяється оволодінню основами планування та проведення масового психологічного дослідження, яке здійснюється за допомогою написання розрахунково-графічної роботи, присвяченої дослідженню певних психічних властивостей, якостей та процесів у представників різних груп. Набуті навички відгукуються при вивченні студентами основ соціального проектування, оскільки підготовчий етап завжди передбачає попереднє емпіричне соціально-психологічне дослідження стану обраної проблеми.

Висновки. Узагальнюючи багаторічний досвід викладання психологічної діагностики студентам спеціальності «Соціальна робота» зазначимо, що надто важливою відчувається потреба орієнтування освітянського процесу на формування професійного «Я» майбутнього спеціаліста в галузі соціальної роботи, з'ясування та забезпечення сукупності умов для самореалізації можливостей і здібностей кожного студента, і як наслідок, надання навчальному процесу особистісно-орієнтований, діяльний характер. Не менш важливою є потреба у формуванні самостійності та незалежності професійного мислення, професійної ініціативи та морально-етичних якостей майбутнього фахівця. Саме на ці потреби ми й орієнтуємось у процесі викладання дисципліни, базуючи її на загальнотеоретичних засадах психології, з одного боку, та орієнтуючись на безпосередні практичні навички необхідні для майбутньої професійної діяльності, з іншого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурлачук Л.Ф. Психодіагностика : [учебник для вузів] / Л.Ф. Бурлачук. – СПб. : Пітер, 2006. – 351 с.
2. Євтух М.Б. Теоретичні питання освіти та виховання / Микола Борисович Євтух. – Суми: Наука, 1999. – 224 с.
3. Кондрашова Л.В. Процес навчання в вищій школі: навчальне посібник / Лідія Валентинівна Кондрашова. – Кривий Ріг: КГПУ, 2007. – 318 с.
4. Роджерс Н. Творчість як посилення себе / Наталі Роджерс // Проблеми психології. – 1997. – №1. – С.3-9.
5. Слестенін В.А., Подымова Л.С. Педагогіка: Інноваційна діяльність / В.А. Слестенін, Л.С. Подымова. – М.: «Магістр», 1997. – 221 с.
6. Федотова Г.А. Методологія і методика психолого-педагогічних досліджень: [навчальне посібник] / Г.А. Федотова. – Великий Новгород, 2006. – 112 с.

Подано до редакції 18.03.13
